

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

SANT BENET DE BAGES

(Acabament)

L'IGLESIA

FETA aquesta classificació y fixada, per tant, dintre certs límits, l'època de les diferents construccions que ara existeixen, tenim ja fressat el camí pera fer un estudi particular de cada una d'elles.

Començarem per l'iglesia com a element de capital importància.

Confiamen en ella tot l'efecte a les grans línies y a la noblesa de materials. Consegüen lo primer ab una acertada elecció de proporcions aixís en planta com en alçat, y afegint a lo estrictament imprescindible tot quant contribuís a donar-los silueta; cap altre es l'objecte de l'especie de cimbori que ve a descansar sobre la nau aprop de la línia culminant del creuer, que dona'l joc y animositat propia al que ja tindria'l conjunt de l'edifici. Conseqüents ab lo mateix, no cal buscar minuciositat de detall enlloc, com no siga en els capitells de portalades y finestrals: busquem-hi pinyons sense cap classe de cornisa, cornises en les fatxades laterals y absis, constituïdes per robustes mènsules o arquacions; arcades en ressalt, tors y columnes sense cap classe d'ornament; però tot això ho trobarem en grans carreus de pedra finament treballada, que acaba de fer més grans y regis els detalls y més soperb el conjunt.

En la classificació feta l'hem posada ja al segon període. Acabarem ara d'afirmar-nos en aquesta idea per les objeccions següents.

La nau, com també'l creuer, té volta de canó seguit apuntat y reforçat per arcs doblers, sistema que si començà a últims del sigle XI^è, se desenrotllà en la plenitut del sigle XII^è. Ab l'afany de

referir-la a l'època de consagració, podria objectar-se que aquest sistema no es més que modificació d'un altre més primitiu en volta de canó semi-circular, pera lo qual tindrien els murs espessor suficient; però això no pot admetres per quant no s'haurien atrevit encara a cobrir-hi una nau de 7'5 metres d'ample, a més de que se'ns traduiria en un aixecament de la coberta pel major peralte de la nova volta. La primera impressió, a jutjar pels arrancs, es de que realment s'hagi produït, quan ve l'inalterable pinyó triangular ab que rematen les fatxades a denunciar-nos una immobilitat completa en els careners; de manera que lo que va haver-hi va ser una disminució, petita encara, en l'exagerada pendent que abans tenia, de cap manera un aixecament total.

A més, els arcs doblers arrencaven no de carteles a l'altura de la cornisa, sinó de columnes que degueren suprimir-se en el renaiement, per quant arriben encara al sostre del chor les de la part posterior: implicaria això l'intent, desde bon principi, o siga desde mitg sigle X^e, de combinar la volta ab arcs doblers, sistema que no se seguia encara a Catalunya.

Altre argument tenim en la decoració: en el període de formació romànica, ab el petit tamany dels carreus, se formen les arquacions apenes sortides que rematen els paraments y les faixes verticals, anomenades bandes lombardes, que'ls divideixen en llenques de tota l'altura; aquí's deixa'l parament completament lliu, y per cornisa veyem carteles molt ben treballades y bastant sortides, sostenint arquacions en les parets laterals y absis, y directament la cornisa en les del creuer, semblantment a Porqueres y Sant Martí Sarroca, corresponents al sigle XIIe.

Aquesta última iglesia, qual part més antiga, pels capitells de sa portalada, hem de considerar anterior a la de Sant Benet, degué servir an aquesta de poderosa font d'inspiració: a més de les cornises, té igual sistema de coberta, ab semblant punt de la volta y idèntica solució d'arcs doblers sobre columnes, y més completa, si cab, es encara la correspondència entre les portalades. En les dugues s'ha adoptat la neta estructura, que tant se reproduïx per tot Catalunya, d'arcades en ressalt y tors als ànguls, sense que la més petita motllura decori les arcades ni'l més pobre motiu amagui la sobria solució dels tors; les cornises són absolutament iguals, com també les proporcions de tots y cada un dels elements y les del conjunt; y lo mateix hem de creure que passaria ab altres detalls tant fonamentals com l'existència o no de bases en les columnes, que, si ara falten en una y altra iglesia, serà conseqüen-

cia, no d'haver prescindit d'elles a l'època de llur construcció, sinó d'haver apujat el plan terrer exterior, tal com podem assegurar categòricament que ha passat a Sant Martí, recorrent al testimoni de dugues fotografies, una ab bases y altra sense, que he pogut veure a l'arxiu especial que la nostra «Secció d'Arquitectura» té dintre'l CENTRE EXCURSIONISTA. L'altura de la portalada era, doncs, bastant més gran, y la falta de bases no es un fet; de manera que no poden invocar-se aqueixes particularitats com a indicis, de valor, per altra part, bon xic dubtós, d'una antiguetat que estaria en plena contradicció ab la perfeta execució dels capitells, y sobre tot ab la posa naturalista de les fulles, que'ns porta ja an aquell últim període romànic en que van deixant el cambi de forma y estudiada posició pera manifestar-se'ns realista en tota la potencia a la portalada de la capella de Santa Llucia de la catedral barcelonina, pertanyent ja al segle XIIIe.

Ab la mateixa estructura y semblant caràcter se presenta la porta de comunicació ab el claustre, si's deixa de banda la decoració del tor per medi d'entrellaços y el mogut guardapols, de que aquella prescindeix.

Si a tot això s'afegeix que un examen detingut de l'aparell adoptat, tamany y labra dels carreus, espessor de juntes, finestrals, etcètera, descobreix quasi'ls mateixos procediments y perfecció desde la fatxada a l'absis, sembla que sobren datos pera creure que siga obra de ple segle XIIe, podent ser començada a últims del XIe y acabada, si's vol, als primers anys del XIIIe.

Vistes algunes de les característiques que més bé poden marcar època, completarem ara la descripció de l'iglesia ab altres no menys importants.

Té planta de creu llatina, ab absidioles que no's manifesten a l'exterior, y està coberta per volta de canó seguit, de manera que les arestes culminants del creuer apenes si arriben a la cornisa de la nau.

Una particularitat manifesta es que'l braç del creuer que toca al claustre es més petit que'l de la part contraria, aixís en planta com en alçat, y que, a pesar d'això, queda a l'àngul del claustre una extrema irregularitat: no's comprèn sinó portant el creuer a posterior època que la nau, sobre tot si's té en compte la gran llibertat d'acció per la part de l'absis. Però no es això tot: hi ha també l'especial situació del cimbori, centrat, sí, ab l'aresta de la nau, però no de bon troç, com seria natural, ab el creuer, lo que fins el designaria posterior; sospita que refermen lo poc que's lliguen les filades

de nau y creuer y la diferencia de cornises en una y altra. De totes maneres hauria començat la reforma tant bon punt acabada la nau, si hem de jutjar per l'idèntica execució d'una y altra.

Està coronada per un petit y elegant cimbori, de planta quadrada y dos pisos, ab senzilles obertures el primer y altres geminades en el segon, y coberta en volta de recó de claustre, oferint un conjunt de gran lleugeresa, simplicitat y elegancia.

D'entre les obertures hem estudiat ja les portalades, de manera que'ns falten els finestrals, que són els elements pot-ser més desfigurats per les venjances del renaixement, a causa del desitg de tenir més claror en uns llocs, y no sé si per raó més poderosa que l'odi a l'art barbre, que'n deyen, en altres. O, si no, que parlin les de l'absis, del tot desconegudes a pesar de que tenen al davant un altar barroc que ho tapa tot. No obstant, hi ha elements suficients pera saber d'una manera quasi certa com anaven.

El de la fatxada té encara per la part exterior una arcada ab una columna a l'àngul, sobre la qual ve un altre arc de secció quadrada. Lo mateix hem de creure que passaria a dintre, ja que, a més del creuer, hem pogut veure aquesta solució en el finestral que es ara porta del chor, y en el següent, que apareix un xic amagat per l'orga. Aquesta disposició, que evidentment presentaven tots els de la nau y creuer, hem de creure que ab més motiu encara la tindrien les de l'absis per sa part interior, constituint-ne l'única y, per tant, obligada decoració, ab tot lo que encara's quedaria endarrera del de Cornellà de Conflent, ab sos dos ordes de columnes a cada finestral, aixís y tot molt inferior en riquesa als de Solsona y Sant Martí Sarroca.

Ha de tenir-se en compte que era'l punt aon s'abocava tota la riquesa, com exigia'l chor y el deixar completament vist l'altar, que's reduïa a poca cosa més que l'ara y l'antependi posterior, de poca altura.

Particular en gran manera es la desigual altura de dites finestres a una y altra banda de la nau: les de la part del claustre no baixen tant com les de la contraria, lo que no indica altra cosa que una coberta en el claustre enlloc de la galeria superior. Que aquesta part d'iglesia anava a l'aire lliure ho prova també la cornisa superior, treballada com en lo restant.

Entre les modificacions introduïdes pel renaixement hem de comprendre la reobertura de la porta que comunica la nau ab el claustre, pera tapiar la que hem vist al creuer, y aixís engrandir el presbiteri fins a abarcar-lo tot. Ab semblant cambi s'amagà y se

tirà a perdre la cripta, que arribaria fins a l'antiga línia del presbiteri, bastant desllindable encara, y estaria dividida en dugues parts per medi d'una paret situada a la línia diàmetre de l'absis. Si hem de regir-nos per aquests datos y per l'entrada que tenien en altres romàniques com les de Cardona y Olius, y la que després tingueren en nostres catedrals gòtiques, hem de creure que tindria entrada per una escala central o bé per dugues laterals, que's desenrotillaria en la mateixa nau.

L'aparell interior, com l'exterior, fet a grans carreus, que anirien descoberts al principi y tal vegada coberts de tapiços en dies de grans festes, a jutjar per les senyals de claus que encara's troben en les juntes; però després, bastant per enllà del temps gòtic, el trobarien irregular y substituirien per un de fictici per medi de fortes ratlles negres, a semblança dels que podem veure en les catedrals de Manresa y Solsona, pera amagar-ho tot una vegada entrats en el renaixement.

Per la rusticitat que tenen els carreus de la part baixa pot deduir-se que fou enfondida uns 0'35 m. Tindria lloc això al mateix temps que amagaren la senzilla cornisa de pedra que formen un filet y xanfrà inferior, per la complicadíssima de guix, perquè es possible que ho trobessin baix pera les proporcions del nou estil y aixequessin per baix, ja que no podien per la part contraria.

Són dignes de cita'ls robustos pilans quadrats ab xanfrans als ànguls y rudimentaries bases y capitells que van a sostenir les pesades ares absidals contornejades per un filet vertical y xanfrà inferior a 45°.

Finalment, un detall que ha de cridar poderosament l'atenció es el troç de sòcol que hi ha lligat a l'àngul lliure de la fatxada, en el qual se distingeix el fust d'una columna. No hi ha dubte que indica l'intent, que no arribà a realisar-se, de practicar un pòrtic davant de l'iglesia. Qui sab si la sobrietat ab que's tractà la portalada era pera més lluïment del pòrtic, que en el monastir de Serrabona alcançà una riquesa sobre tota ponderació!

Fins aquí no hem dit res de l'iglesia primitiva ni hem sabut descobrir-ne'l més petit fragment, lo que fa témer que poca cosa podrem concretar-ne.

Recordarem que l'acta de consagració'ns diu que tenia tres llocs pera altars, lo que no'ns assegura sinó que era de tres absis, podent ser de tres naus, o bé de nau y creuer com l'actual.

Això'ns ajuda a trobar l'emplaçament d'una manera que no deixa lloc a dubtes. Efectivament, demostrarem després que'l claus-

tre primitiu havia de tenir la mateixa situació que l'actual, y sabem que l'iglesia estava sempre junt al claustre y orientada a sol-ixent: no podia, doncs, estar sinó a l'ala nord o de mitg-dia; però an aquesta última hi ha encara completa la crugia primitiva, de forma senzillament rectangular, y que, per tant, no permeteria sinó un altar, contra lo que testifica l'acta de consagració. Forçosament, doncs, havia d'estar, com l'actual, a l'ala nord del claustre.

Y de quina forma y dimensions era? En aquest punt sols podem insinuar que l'estratègica situació del campanar respecte del claustre y iglesia actual seria molt lògic que's procurés ja respecte dels primitius, que havien sofert la sotragada d'Almançor y estaven pendents de noves amenaces. Aixís arribaria fins al campanar y s'adossaria, com l'actual, a tota la banda nord del claustre, sent més probable que fos de tres naus que no de creuer, pera més perfeta adaptació al claustre. Tindria aixís una importancia que ben bé requeria'l luxe y magnitud de les altres dependENCIES.

EL CAMPANAR

Podem ja cloure l'estudi de l'iglesia ab la feresta torra campanar. Al seu front posada, la vetlla y domina vigorosa per la seva robustesa, simplicitat y fermesa de línies. La típica severitat de les interessantíssimes de Breda, Castelló d'Empuries, Sant Miquel de Cuixà y Sant Climent de Tahull esdevé tot joc y moviment davant de la seva valenta uniformitat: res de cornises que'ns mostrin divisió de pisos, ni molt menys faixes lombardes ni arquacions; fóra finestrals que puguen treure-li l'idea d'imperi y de defensa: sols les imprescindibles obertures de les campanes trenquen a seques la monòtona cruesa de tot el parament.

Una primera impressió fa portar el sòcol fins a l'època romana; però un examen detingut fa veure que carreus tant grans hi han al creuer y altres parts de l'iglesia; que'l seu tamany y colocació, ben lluny de la característica uniformitat romana, se'ns presenten aquí ab l'ingenua irregularitat romànica; y, sobre tot, que la robustesa que a tot lo romà donava una labra grollera, fa lloc aquí a la finura de l'atallantat, peculiar també de l'art romànic.

Per altra part, si bé la seva forma exterior, perfectament quadrada, deixa ben manifesta la junta d'enllaç ab l'iglesia y claustre, y queda en ell interrompuda la cornisa de que arrenca la volta d'aquest, tot lo que'l fa creure anterior a una y altra, en cambi té

Claustre de Francisco Gomis

CLAUSTRE

una entrada a la coberta de l'iglesia, y encara per l'escala que hi ha en el macís mur d'aquesta.

¿No podria ser que'l comencessin ab ocasió de la vinguda d'Almançor y el deixessin interinament a certa altura pera continuar després al mateix temps que l'obra de l'iglesia? No dubtariem un moment en afirmar-ho si un marcat caràcter de rudesia aixís en el conjunt com en el detall no'ns el fes considerar més propi del sigle XIe que del XIIe.

Acabarem cridant l'atenció sobre ses ensopegades proporcions, de conformitat ab el paper que li està senyalat dintre del conjunt y sobre la seva inalterabilitat, no obstant y haver perdut la coberta que segurament tenia de teules a quatre vessants.

EL CLAUSTRE

Si de l'iglesia passem al claustre, pot-ser augmenti l'interès. No recordo de cap que'm produís una impressió tant fonda y una tant completa concentració. Ni'l d'Elna, ab tota la riquesa y sump-tuositat que'l marbre dóna a totes les peces, desde la forma senzillament rectangular del carreu a la fantàstica exuberancia de motius que una pulcritut extremada ha deixat en columnes, pilastres y capitells, y en que les voltes per aresta de robustos nervis cobreixen regies l'ampla galeria, ni aquest claustre en que se saben fusionar tant bé la severa robustesa romànica y l'elegant delicadesa gòtica, fent un conjunt el més complet, ric y majestuós que imaginar-se puga; ni'l seu antitètic per lo senzill, sobri y extremadament lleuger y rudimentari d'Arles, fan cambiar tant ràpida y radicalment els sentiments, portant a un altre món completament diferent, essencialment abstracte.

Què es lo que obra'l miracle? Serà una riquesa superior a la d'Elna o una pobresa que sobrepugi a la d'Arles? Ni l'un ni l'altre extrem: entenc que n'es causa principalíssima l'escassa llum que arriba diluida per sota les robustes arcades y per entre les variadíssimes formes de vigorosos capitells que sostenen curtes columnes, que hi té paper important la robustesa de les arcades que en les parets del fons surmonten sarcófacs, la sobrietat que dóna la rudimentaria volta en canó seguit que'ls cobreix; y, finalment, l'irregularitat mateixa que donen el creuer y campanar y la barbaritat ab que estan tractades les solucions d'àngul. Tots y cada un dels detalls contribueixen a lo mateix, a lo mateix a que precisament tira'l

contrast ab la llum directa del sol, donant enèrgics clars y obscurs al poètic jardí central.

Hem pogut convence-ns ja de l'interès arqueològic que tenen tots y cada un dels seus membres; hem vist també que podríem fer-ne dos agrupaments diferents, y n'hem estudiat les generals característiques; veurem ara'l procés de formació.

Provarem primer de refer el claustre primitiu plantejant la qüestió en iguals termes que a l'iglesia.

Hem trobat que, íntegres quasi les parets del fons que formaven l'àngul SE., desempenyen la mateixa missió respecte de l'actual: no deixa, doncs, lloc a dubtes la situació. Passem a les proporcions: l'única porta de la crugia citada estava quasi junt al que es ara àngul SO., lo que suposa semblants dimensions que les actuals pera l'ala mitg-dia, y, per lo tant, la seva contraria nord; y lo natural es que passés també ab les altres dugues, si tenim en compte que l'irregular forma generalment adoptada pera'ls claustres romànics no era més que adaptació de la quadrada als accidents del terreny y altres exigencies de la construcció. En corroboració de lo mateix tenim el campanar, qual situació estratègica respecte del claustre y iglesia actuals es de creure que volguessin també pera'ls primitius, mentres s'estava esperant la reedificació. Per altra part, es importancia que de sobres li corresponia, si no's vol que desmeresqués del luxe y proporcions que s'havien donat a lo restant. Hem de creure, doncs, que l'actual es d'anàlogues dimensions que'l primitiu, si no aixecat sobre'ls seus fonaments.

Hem vist ja per l'acta de consagració que la coberta era de fusta: tindria, per tant, pilans d'àngul sense contraforts al mitg, es dir, en tot igual als de la mateixa estructura que després se construïren a la sèu manresana, Sant Domingo de Peralada, Arles, Santa Maria de l'Estany, Sant Cugat del Vallès, etc.

Hi han, doncs, indicis suficients pera restaurar el claustre primitiu, del qual formaven part els capitells de l'actual ala solixent y els dos trobats a Navarces.

Vingué després la destrucció d'Almançor que'ns conta l'història; però hem de creure que, més que'ls desastrosos efectes de la mateixa, fou el caràcter provisional de l'obra lo que, a semblança de tants altres monastirs, motivà la reedificació, si hem d'explicar-nos la relativa calma ab que procediren a la mateixa.

Per això, al buscar-li substitut, el projectarien de caràcter més permanent y de molta més resistència y duració, adoptant a

l'efecte la macissa coberta de volta en forma de canó seguit, com en les construccions que s'aixecaven simultaniament.

El nou sistema portava una dependència molt més gran que l'anterior respecte de les construccions adjuntes, de tal manera que no permet considerar anterior al ple segle XIIe la coberta de les ales sol-ixent y nord adossades a l'iglesia, y de la mateixa època

Clisé de l'autor

CLAUSTRE: ALA SOL-IXENT

fins a principis del XIIIe les dugues restants. Y es que's degué començar per l'ala sol-ixent, continuant per les del nord y ponent y acabant per la de mitg-dia, a jutjar per l'estudi y successiu perfeccionament de les solucions d'àngul, y més que tot per la perfecció dels capitells, per la disposició eminentment naturalista de la flora en alguns de l'ala ponent, pel capitell corinti de trànsit tant proper al gòtic, y principalment pel que a l'ala mitg-dia té dugues línies d'escuts de la casa Requesens o Rocaberti, que no deixa considerar abans del XIIIe l'època de terminació.

Lo que pot ser molt bé es que de la cornisa interior a la volta

hi mediés bastant temps, per lo mateix que es absolutament lògic que li busquessin abans contrarrestos suficients, aixecant a l'efecte les parets fins a l'altura més gran possible, y, per lo tant, l'exterior fins a sa cornisa y l'interior fins a l'arranc de la volta de la respectiva construcció adossada. Això fa que puguen referir-se fins a mitjans o últims del XIe y explicar-se, per tant, la falta d'estudi que en mitg de les grans dificultats representa l'irregularitat en les solucions d'àngul. Enlloc són tant manifestes com al SE. : hi fan una caixa d'escala que's manifesta al claustre en forma de ressalt rectangular; aixanfranen l'àngul sortint, aparentment ab tota l'intenció de fer-ne sortir una arcada, y, no obstant, després se'ls veu tallar en sec, sense cornisa sisquera, pera fer retrocedir l'arranc de l'arc, qual altre apoy ha topat ab semblants dificultats. L'intersecció de la volta ab el cos sortint y l'arcada es per demés irregular, vegent-se que'l problema constructiu, que a dures penes resolen, apenes si'ls deixa pensar en el poblema artístic. Y l'arc que aquí assegura la perillosa intersecció de voltes se troba a faltar encara a l'àngul del creuer a pesar de que sigui del mateix temps o posterior; potser ho aboni l'entregar-se bona part de volta per una y altra banda als dos murs del creuer, però es prou pera demostrar la poca convicció de l'ensaig primer y la magna ingenuitat ab que solucionen el nou problema. Se veu ja més estudi a l'àngul del campanar, en que s'apoya l'arc sobre columnes, no sense que encara s'hagi deixat la gran irregularitat que aquí donen el campanar y la seva escala y llurs interseccions ab les voltes que s'hi entreguen. Y mostra, finalment, estudi bastant complet l'últim que resolgueren: es particular el cos sortint de l'àngul, qual massa s'alleugereix per un arc cegat, y que, per més que pugui fer el paper de capelleta, no li podem atribuir més objecte que evitar el ridícol en que cauria davant de l'irregularitat dels seus companys.

Pera contrarrestar l'empenta de la volta no basten, com en la de fusta, els macissos d'àngul que solidin el punt de sortida de les arcades, que podien arribar a gran amplada: se fa precisa una més sòlida base que dóna la major proximitat de les columnes, lligades de tant en tant ab fermes macissos intermitjos, ajudats encara aquí per medi d'un contrafort bon xic sortit al centre de cada ala.

Hem estudiat ja'ls capitells en quant a solucions. Afegirem aquí que, en quant a caràcter, revelen plenament un superior domini de la part tècnica, donant-se la mà ab un sentiment artístic de primera força: en cada capitell hi hem de veure una concepció completa per lo que's refereix a l'assumpte, combinació de masses

y energia y perfecció ab que estan detallades, donant forts contrastes de clars y obscurs; y en el conjunt, si no arriba a la robustesa que, malgrat la perfecció, arriba a fer pesats als de Llusà, Sant Pere de Roda, Canigó, Serrabona, etc., ni a la riquesa, enginy y pulcritut dels d'Elna, Girona, Ripoll, Santa Maria de l'Estany y Sant Cugat del Vallès, en cambi, ben lluny de la monotonia dels claustres

Clixé del Sr. Vallès.

CLAUSTRE

d'Arles y Vilabertran, representa una varietat immensa de solucions que, no deixant d'imposar-se per la seva harmonia y vigor, li fa jugar dintre l'història un paper pot-ser més important que cap altre dels monastirs citats.

Entre'ls assumptes dominen els bíblics o històrics en la part de l'iglesia, y els que posen de relleu la vida de la naturalesa en tota la complicada varietat dels seus aspectes en lo restant. Despunta sobremanera entre'ls primers la baralla entre les passions y la raó, quals símbols són la bestia y la persona: les passions, una a una, no poden vèncer; obrant juntes, però no aliades, poden ja equilibrar-la, y fent-se solidaries la deixen atuhida. Són també dignes de

cita'l Sant Valentí y demés motius del capitell bisantí historiat; el baptisme per immersió, en que'ls catecúmens estan enrotllats per la serp del pecat original; la Sagrada Família sota la palmera en la fugida a Egipte; l'imperi de l'home sobre tota la creació; matrimoni en que'ls músics toquen una mena de trompes o corns; un sacerdot en una solemnitat eclesiàstica; els Evangelistes, etc. Y en el segon agrupament, l'àliga que ensenya'l sol als

Clixé del Sr. Amat

PATI DEL CLAUSTRE

pollets pera reconèixer si són seus; també en la caça d'un conill; cavallers o caçadors de l'època anant ab l'esperver; fulles, escuts, entrellaços o altres motius simplement decoratius.

Acabarem cridant l'atenció sobre la cornisa exterior: a sota la senzilla motllura, constituïda per filet y xanfrà, hi veiem uns forats rectangulars que de moment pot-ser se provi de referir a vigues desaparegudes; però la seva situació y el tenir per fondo un carreu que lliga ab tot lo restant y alternar ab altres forats semicirculars practicats en el mateix carreu que va de l'un a l'altre, fa que no puguem atribuir-los altre objecte que'l simplement decoratiu, fent composició ab la motllura superior y substituint, per tant, a les arqueries cegues que veiem a la cornisa de l'iglesia.

Sobre aquesta cornisa havia de descansar-hi la coberta a dugues vessants del claustre.

Pel seu emplaçament dintre la peça que acabem d'estudiar direm alguna cosa dels sarcòfacs. N'hi han alguns que no són més que tombes, que, enlloc del paviment, aquí fet de palets de riera, s'han disposat sota les arcades del fons, y en que, per lo tant, la llosa sepulcral té la disposició vertical enlloc d'horisontal. Tenen emblemes quasi desfigurats que's van repetint en compartiments que queden entre faixes verticals tallades per altres horisontals, o bé en simples faixes horisontals, podent citar entre aquests últims el de la família Requesens, en la mateixa ala mitg-dia aont hem trobat el capitell d'escuts; capitell que bé podria ser una mostra d'agrahiment per haver contribuït a les obres. Altres, en cambi, com el d'en Guillem de Boixadó, situat junt al campanar, estan montats a l'aire, ab el seu basament y el seu arcsoli, decorats ab elements d'un valor incomparable dintre del romànic: si res més hi hagués, l'avaloraria suficientment el motlluratge per la solució d'una delicada columna d'àngul, a la que va a fer de capitell una fulla sortida d'un bordó que corre pel seu costat a banda y banda, d'una espontanitat y una gracia encisadores. Copiarem íntegra l'inscripció que, interrompuda per cervos, es l'únic que distreu la sequedat que donen les pures línies geomètriques sense cap senyal de motlluratge: «Hic Dominus Guillermus de Boissards, miles qui fecit fieri istum tumulum in quo omnes sui jacerent et comendavit animam suam Jesu Cristi dicens: In manus tuas Domine commendo spiritum meum. Redemisti me Domine Deus veritatis». Altres dugues ja posteriors y menys importants són les que porten les inscripcions següents: «Die VII Augusti anno Domini MCCC... obiit Rome de Sanespleda de Biasà et nepos abbatis Bernardi, Dei Gracia...» l'una, y «Ací jau Frara Barnat Desprat de Sant Pedor. Item en Sacoma Pravera erector de Sant Fritos qui fo de la parroquia de Santa Margarit de Baya de Bas», l'altre.

En un d'aquests sarcòfacs s'han trobat dugues canadelles d'un valor que sobrepuja tota ponderació per l'elegantíssima delicadesa de línies, per la vida que li comunica una armònica gama de variadíssimes irisacions y per l'encertadíssim contrast entre aquestes y un filet blau fort, de tonalitat vivíssima.

RESUM

Ab l'estudi general que hem fet de bon principi y el particular

que imprescindiblement haviem de fer de l'iglesia y claustre, tenim antecedents sobrats pera puntualisar definitiva y minuciosament, dintre la certesa que permet l'indole del problema, l'orde seguit en les construccions, restauracions y aditaments. Aquesta síntesis intentarem ara, deturant-nos més o menys en lo que, tenint especial interès, no ho haguem fet ja objecte d'estudi particular.

Hem vist que en 972 hi havia l'iglesia, claustre y dependENCIES annexes, de qual caràcter pot jutjar-se pels restos que n'hem dit de formació romànica; hem provat que l'iglesia tenia ineludiblement la mateixa situació que l'actual y que podia atribuir-se-li semblants dimensions y qui sab si la coberta de fusta; que lo mateix podiem dir del claustre; y afegirem ara que les dependENCIES annexes, qual importancia y magnificencia hem pogut imaginar-nos pels restos del pati mitg-dia y mur de sol-ixent, se desenrotllaven també tal vegada en dues crugies per la banda de ponent, per aont els mentats restos són la capsalera completa de les dugues actuals, y que restaria lliure en la cara sol-ixent una galeria de la qual formés part el finestral descrit.

La vinguda d'Almançor, ajudada del caràcter més o menys provisional de la nova obra, determinarien la necessitat de defensa y reconstrucció, començant ab el campanar, que pot considerar-se del XIe, les obres de segona formació; seguirien després l'iglesia y claustre, qual simultania producció ha d'atribuir-se a ple sigle XIIe, podent ser començats a últims del XIe y terminat a principis del sigle XIIIe.

Al mateix temps que la part ponent del claustre, degué també reconstruir-se la primera crugia que hi està adossada; però després, y apenes acabada la reconstrucció de la mitg-dia, se n'hi afegiria una altra, passant a ser mitjera l'antiga paret exterior y deixant en la mateixa com a mostra inequívoca de l'aditament un gran finestral de dugues columnes intermitges.

Tocant al fi d'aquestes construccions, que indubtablement podem referir a mitjans del XIIIe, s'acabaria per tota la centuria aquesta, ab una petita crugia normal a les dugues anteriors, la part d'edificacions adossades al campanar y destinades, además, a tancar el pati d'entrada a l'iglesia, segurament destinat a cementiri.

Val la pena de detenir-nos en aquest pati: limitat a sol-ixent per la fatxada de l'iglesia y al mitg-dia pel campanar y crugia últimament descrita, té en les parts respectivament oposades una senzilla portalada romànica y una muralla ab una torra quadrada a l'àngul. No's nota a l'interior senyal alguna de construcció, per lo

qual el tancat aquest no tindria altre objecte que limitar y defensar el cementiri y entrada de l'iglesia. Que la defensa no hi estava descurada ho prova, a més de la severa y robusta torra-campanar, el coronament ab marlets de la fatxada adjunta, que avuy estan tapiats, però no tant desfigurats que no puga veure-s bé'l contorn, aspilletes y les mènsules d'on penjaven els batiports. En quant a la torra angular, de forma perfectament quadrada, mostra encara tres de ses cares, cada una ab una gran obertura que remata en arc semicircular y té un antpit que quasi toca al plan terra: l'objecte, per la seva situació aprop de l'iglesia y per la forma y orientació de cada una de les obertures, sembla a propòsit pera comunidor o lloc de benedicció del terme.

Obehint a l'impuls mateix que havia produhit tant ràpida creixença, no's donava encara per acabada la serie d'aditaments. No s'havia arribat encara a l'època de més gran esplendor que en el sigle XIVe o principis del XVe hi bastí un dels més admirables fragments que l'arquitectura gòtica té dintre les construccions civils de Catalunya: tal es l'ala mitg-dia de lo que actualment constitueix el pati d'entrada. De senzilla composició, fia tot l'efecte en el contrast de buïts y maciços, res de mogudes cornises ni fantàstics contraforts; el carreu finament treballat dóna tota la serietat imaginable al parament, que, coronat per sobria cornisa, trenquen de tant en tant inspiradíssimes obertures. Els dos finestrals superiors serien per sí sols suficients pera fer l'elogi complet de l'obra per ses ensopegades proporcions, delicadesa de les columnes, motius y composició dels capitells y manera de donar moviment a les arcades superiors. Y si per la sobria y robusta portalada penetrem en son interior, haurem de refermar encara més nostra admiració per l'efecte fantàstic que dóna ara'l joc d'arcades jaceres a l'aire lliure y pel de riquesa, sobrietat y vigor que es fàcil deduir que produirien en la seva època sostenint rics sostres de fusta per medi de senzilles mènsules. Apart de la simplicitat que per tot s'observa, un detall interessantíssim ha de cridar aquí nostra atenció: la solució dels pilans que sostenen les arcades, feta armonisar ab lo restant per medi de xanfrans en el cos del pilar y enginyosos trànzits a la forma quadrada a manera de capitell y basa.

Poc després, y obehint al mateix plan de l'anterior cos d'edifici, degueren construir-se'ls grans cellers de la banda de mitg-dia. Les típiques jàceres constituïdes per les tradicionals arcades a distancia extremadament escassa y en successiva y interminable serie donen una nau de vastes dimensions. Com a coberta, de moment

la tindrien a dos aiguavessos, destinant a dipòsit de productes agrícoles l'espai de sota teulada; però més tard, y no sense que per allà últims del XVIe y principis del XVIIe haguessin afegit una crugia normal a la gòtica descrita, necessitarien més lloc pera habitacions, lo més aprop possible, per tant, a les altres dependències, y el trobarien a sobre'l celler, al qual per altra part faltaria aïslament més radical. La gran amplada del celler permetia a sobre dugues crugies, més la paret mitgera havia de carregar en fals. Allavors fou quan se constituí la línia central d'arcades que donessin an aquella'l degut apoy.

Quasi a la mateixa època degué aixecar-se'l cos que tanca'l pati d'entrada en sa cara nord, y poc després la reconstrucció de la crugia sol-ixent del claustre. A més, tal vegada no's penetrés directament al cos d'habitacions, sinó que anirien precedides per un pati ab la corresponent paret de tanca, conforme a la costum que trobem en nostres masies y conforme també al troç que encara subsisteix a l'entrada, qual porta té la data del 1600.

Moltes serien encara les consideracions que podrien fer-se, però no acabariem may, apart de que lo essencial y que pot servir de punt de partida pera estudis més perfets y minuciosos queda ja descrit. Per la comparació ab altres edificis de la nostra terra hem pogut veure que'l nostre correspon bé, per son caràcter y per l'influència que pot haver exercit sobre lo posterior, a la seva situació dintre'l cor de Catalunya, y perxò no es d'extranyar el lloc d'honor que sempre se li ha fet ocupar dintre nostra arquitectura.

Si'l Pla de Bages, doncs, pot sentir-se orgullós de ser l'arca aon se guarda tant preuada joia, a Catalunya tota interessa la seva restauració y conservació. Y de si aquestes s'imposen ho diran ab esferehidora eloqüència l'absoluta falta de cobertes en uns punts y l'imminent ruina de les que hi ha en altres; el desplom de mur cedint a l'empenta d'amenaçades y amenaçadores arcades; les terribles esquerdes obertes en les macices parets de la fatxada, creuer y absis de l'iglesia. Y més terrible es encara l'amenaça a que l'ha tingut pendent l'envejable cultura estrangera enfront del més vergonyós dels abandonaments de que puga ser víctima nostre país.

Però a Catalunya se'l coneixia y admirava, y perxò ara, com sempre, podia esperar la salvació en l'iniciativa particular. Y a la fi ha triomfat: ha triomfat en la persona que ja de nin l'admirava, que molt jove encara s'hi tancava dies y dies ab un seu amic a fer verdaders exercicis artístics, y que després, junt ab aquest, treba-

llava la seva adquisició mentres en el cultiu de l'art anaven els dos conquistant-se envejables posicions. Els que heu estat a Sant Benet haureu endevinat pels dos bocets d'una de ses parets que un dels dos inseparables era la persona que impacient montava y oferia poc després a la nostra terra l'originalíssim museu del «Cau Ferrat», y que'l seu company, el qui havia d'imposar-se la restauració y conservació del nostre monastir, era'l celebrat artista en Ramon Casas.

Però si l'edifici per sí sol constituïa tot un museu d'arquitectura catalana, no enclouia aixís totes les manifestacions de nostra activitat: rublir-lo, doncs, de tota classe d'objectes artístics havia de ser pera ell compromís obligat pera aixís oferir-lo espontania y desinteressadament com a nostre museu nacional del Pla de Bages.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que tant ha treballat sempre per l'estudi, conservació y divulgació de nostre patrimoni artístic, no podrà menys d'encoratjar-lo y oferir-li'ls seus serveys en tant noble empresa; y si un altre dia, ab motiu de l'històrica naixença del «Centre Excursionista del Pla de Bages», caldejava d'entusiasme la misteriosa flaire del convent, tindrà motiu ara pera donar-li en el mateix lloc nova abraçada de germanor, tot celebrant junts, en solemnia festa, la may prou ponderada generositat de tant distingit patrici.

J. COLL Y VILA CLARA

DE CAMPRODON A RIBES PER LA MONTANYA

ASCENSIÓ AL TAGA

(6 y 7 de Janer de 1906)

AQUESTA excursió, que formà part del plan oficial de les de l'hivern d'aquell any, fou molt ben acullida y esperada ab dalit per nombrosos companys. Era, per cert, ben temptadora l'idea d'enfilarse en ple hivern en un dels gegants que encapsalen nostra patria, y, dant-se la mà ab les boires, sorprendre'l Pireneu. L'espectacle havia d'esser encisador: el Taga, el cim més alt de la grandiosa carenada que desde Ribes a Camprodon s'extén quasi en via dreita, es un bon guaita: té tot el Pireneu al davant d'ell y pocs cims s'escapen a sa vista; montanyes volgudes totes elles, que veuriem emmantellades de neu, es dir, en son element.

Arribà'l dia, y ens aplegàrem una vintena d'entusiastes pera fer la gran prova, però ab la particularitat de que no tots havíem d'escalar la montanya pel mateix indret. L'amic Basté, no podent disposar de tot el temps, s'havia combinat un altre itinerari y havia d'enfilarse al Taga per la banda de Pardines y la Portella d'Ogassa, retornant a Barcelona'l mateix dia.

El 6 de Janer, y en el tren de les 2'20, sortíem cap a Camprodon, terme de la primera jornada, ab nostre president senyor Torras, els seus fills Joseph M.^a, Oscar y César, y els excelents companys Coll y Corominas. Els volguts consocis senyors Mitjans, Arrau, Pascual y Marquès havien sortit en el tren del matí y tenien l'encàrrec de preparar tots els detalls pera l'endemà. En Vidal ja hi era del dia abans.

A l'hora de reglament arribàrem a Camprodon, trobant-nos a can Borra ab els companys que'ns havien precedit, ab els quals encaixàrem coralment. Aquests no havien perdut el temps, puix mentres en Vidal, a qui no s'havia vist en tot el dia, s'arribava fins a Rocabrana, cims de Comanegra y Baget, y per Bach-Morell tornava a Camprodon, servint-li aquesta *modesta passejadeta* d'entrenament pera l'endemà, l'Arrau, en Pascual, en Marquès y al cap d'ells en Mitjans, feren també bona feina. Ja estava tot a punt y emparaulats els dos homes que havien d'acompanyar-nos fins a Coll de Pal, en Casanovas y en Joan, bona y valenta gent.

El servey d'informacions no era, en cambi, tant complet, ja que dominava lo incert. A Camprodon s'havia parlat molt de l'excursió y hi havien molts parers, però cap fundat en notícies certes. De neu, els nostres n'havien vista molta durant el dia: cobria gran part dels maciços que tanquen Camprodon per la part de montanya, però la serralada de Cavallera, que es la que més ens interessava, havia estat tapada tot el dia per perfidiosa boira. Després del sopar sortírem pera fer temps y de passada pegar llambregada a l'estat del cel y pot-ser a la neu dels Tres Pics, que en aquella hora devia brillar en la serenor del cel. Més tot era cobert: les boirades havien anat engruixint-se y no's veya res.

Ensopits y glaçats per fóra y per dintre, varem anar a dormir, y l'endemà Déu diria.

Eren les sis del matí, que encara fosquejava, y tothom, obchint el mot d'ordre, ja s'havia llevat y a tota pressa y febrosenc feya'ls darrers preparatius pera empendre la marxa.

A dos quarts de set deixavem la bonica vila de Camprodon y, passat el Ter per la palanca nova, ens enfilàrem pel camí que porta

a Torra Cavallera. La nostra caravana, que dava bo de veure per lo pintoresca, era bastant nombrosa, puix arribavem a 14 ben comptats.

L'alegra conversa no'ns privava de fer bona via, y ben prompte arribàrem a la Torra Cavallera (1.160 m. d'alt.) a un quart de vuit. Desde allí contemplàrem per darrera vegada la xamosa vall de Camprodon.

La Torra Cavallera es una antiga torra de defensa o guaita bastida en un turó avançat que dominava en gran extensió la vall del Ter. El camí fet desde la sortida'ns havia permès atravessar per son faldar el darrer estreb de Serra Cavallera y ens trobàrem a sa banda soleya, orientació que no havíem de deixar fins al Coll del Pal. El camí, quasi sempre pla-y-amunt, no presenta cap dificultat, y es ben agradós en dies serens, per sa esplèndida vista de montanyes. Domina tota la Garrotxa ab ses onades de carenes, les montanyes d'Olot, el Puigsacalm y al fons el Montseny y el Montserrat. Deixem ràpidament enrera'l poblet de Cavallera (Mas Puxeu), ab ses masies escampades per les vessants de la montanya, y més avall l'iglesia ab son punxagut cloquer, bastida en un ample replà on la montanya sembla descansar de sa dreta baixada. El camí va pujant suaument, faldejant ràpides y lliscoses vessants, y a l'arribar a un entreforc de camins en Joseph M^a. Torras pretén que passant per cal Noy de Cavallera se fa dreuera. El seguim tres o quatre y poc s'en falta pera que arribem retraçats al pla d'en Plata, ja que'ls altres, pera fer-nos quedar malament, apreten molt el pas. Tots plegats desemboquem al pla esmentat (1.325 m. d'alt.) a les vuit, arribant ab poc més a la font, on tothom descansa. La boira, que continua infant-se, se'ns apropa, y ens trobem voltats: ja no ens havia de deixar en tot el dia. Pocs minuts dura nostre descans y fem via en direcció a la Gran Jaça, lloc abundós en pasturatges, aont a l'estiu hi viuen grosses ramades. Desde allí, y mirant al nord, se comença a endevinar la depressió del Coll del Pal, entre'l puig del Pla de les Pasteres, extrem superior de la Serra Cavallera y puig de Pla Cubilà, extrem inferior de la serra del Taga. Desde aquí també comencem a fruir un esplèndit espectacle de boires, que en certs moments arriba a fantàstic, especialment cap a la banda de mitg-dia. Cap allí la nuvolada es espessa, pesanta; la dominem per sobre y veyem ses flonges onades arribar fins al Montseny. Grans masses de boires avancen cap a nosaltres, més l'aire que ve de tramontana les reblinca y a espellingots s'enlairen y es fonen, mentres que'ls sots que jauen a cents metres més avall queden ofe-

gats per una foscor moradencia sinistra. Però s'ens fa tard, y ab recansa girem l'esquena, emprenent la marxa cap al Coll del Pal, ont arribem en menys d'una hora. Són les 9'20 (1.750 m. d'alt.).

Allí la boira ho torna a tapar tot. El Coll del Pal, lloc de pas de l'antic camí ral de ferradura que de Sant Joan portava a Ribes y Cerdanya, se troba, com ja ho indica son nom termenal, en la divisoria de les comarques naturals de Ripoll y vall de Ribes. Dóna son cayent a dos rius, al Ter pel sud llevant, y al Sagadell, afluent del Fresser, per nord-oest ponent. Està obert en la gran carena després del puig de Bastiments, en el nervi general pireneic; carena que, separant aigües del Ter y del Fresser, va a morir al peu de Ripoll, aon s'ajunten els dos expressats rius, sostenint gairebé sempre en sos cims enlairats altures superiors a 2.000 metres. Està orientat de N. a S., y en ell se creua ab l'esmentada carena la de Serra Cavallera, que termina en el Puig del Taga, corrent de llevant a ponent desde'l pont de les Rocasses, sota Camprodon, fins al peu mateix de la vila de Ribes.

Ens disposàrem a pendre posicions pera esmorsar, al caire mateix de la collada, y en Joan començava a descarregar el matxo, quan ens adonem que fa fred de debò. Escalfats com arribàrem per la caminada, de moment ni'ns en havíem donat compte.

Reunim consell y decidim parar taula en altre lloc més arracarat. No tenim pas gaire sort, ja que per tot arreu hi passa un aire que talla. Consultats els termòmetres, donen 2° sota zero. No era gran cosa per aquelles altures y en el mes de Janer, però ja n'hi havia prou pera petar de dents.

Com no era del cas perdre temps, els aliments foren ben depressa trets dels arganells y despatxats. L'esmorsar s'acabà fredament, voltats de boira y de neu: estavem glaçats, y això féu que cuitessim y, ab gran desesperació d'algun company, no poguessim concedir els honors deguts an aquell esmorsar de tendENCIES esplèndides. En aquells moments una bufada més forta destrià les boires y el sol sortí, encara que per pocs moments. Aprofitant la clariana, passem el coll pera fer-nos càrrec del camí que havíem d'empendre. Aquest, passant per la banda ubaga del Taga, el va faldejant y, ab alternatives de pujades y baixades, va a parar a l'estany del Tarter, desde on, reblicant, s'enfila cap a la Comallonga. Això es lo que sabíem, més no'n vèyem res: la clariana, havent-se produït sols en petit terme, la boira ens tapa tot lo demés: sols endevinem l'immens mantell de neu que cobrir tota la serra.

Són les 10 h. 40. Tota la colla's posa en moviment, y ben prompte una aparatosa caiguda d'en Joan dels matxos, seguida dels equilibris forçats de mitja dotzena dels nostres, ens fa posar en guardia. En Joan no està gaire tranquil y ens diu que no passarem; tem el temps, l'estat de la neu y les traidories de la boira; més nosaltres no podem recular sense fer-ne la prova, y la colla torna a avançar per

SORTINT DEL COLL DEL PAL

aquell corriol perdut en els cims. La neu, a estones, cedeix lleugerament a la pressió dels nostres peus y cruixeix com si xafessim vidre. Més als pocs metres ja'ns cal obrir-nos camí, puix es exposat posar el peu pla en aquella superfície tant glaçada. Ens es precis picar de ferm ab els talons pera fer petits esvorancs en el glaç y descansar-hi'l taló. Cada passa s'ha d'assegurar en aquesta forma, mentres que ab l'alpenstock cerquem punts d'apoy pera no perdre l'equilibri. No es bo aquest procediment pera fer gaire camí, però no'n teniem d'altre; de manera que no's pot avançar un peu sense tenir l'altre ben assegurat. Poc havíem avançat, y tots ja endevinàrem que no'l seguiríem aquell camí, puix a mida que s'avançava, la crosta de glaç s'anava enfortint, deixant ab prou feines clavar-se

la punxa del bastó. Ens veyem obligats a parar, y en Mitjans, com a més pràctic, s'en va a explorar enllà del camí: sols pot avançar uns quants metres, y el veyem aturar-se y picar fortament el glaç: se deu haver convençut de que la ruta ens es barrada; y pera poder girar sense perill fa diversos forats en forma de cercle, ja que en el glaç es impossible virar en rodó. La feina's veu que es pesada, més ab paciència pot tornar a recular, no sense haver fet uns quants equilibris. Durant tot aquest temps en Joan no havia parat de predicar-nos la reculada per la collada Verda, y en la colla's produí un moment d'indecisió, més no va trigar gaire a venir la reacció y decidim no recular sense abans provar el pas per la banda soleya, puix allí segurament no trobariem la neu tant glaçada. Quedava la possibilitat de que, al baixar del Taga cap a Ribes, les vessants orientades a nord fossin de difícil pas, com així succeí; més, tot y admetent aquesta hipòtesis, ens quedava'l recurs de recular per ses vessants de mitg-dia, y, passant per Ogassa, fer cap a Sant Joan, o bé, prenent per coll de Jou, anar a parar als banys de Ribes. Un cop això decidit, y després d'omplir-nos les butxaques de tota mena de provisions per lo que pogués ocórrer, prenguerem comiat d'en Casanovas y d'en Joan. Aquest jurava y perjurava que preferiria trenta mil pedregades que no pas que marxessim. La sollicitut y l'afecte que endevinàrem en les paraules d'aquell bon home'ns commogueren, y més tard, quan sense contratemps varem arribar a Ripoll, se li va dirigir una carta en la qual li expressavem el nostre agrahiment.

Emprenguerem la marxa definitivament cap amunt ab menys dificultats. De primer algú hi queya, y això'ns obligà a rectificar la direcció pera evitar els perills d'una relliscada en aquelles vessants massa dretes, y tiràrem vorejant el puig de Pla Cubilà. La nova direcció resultà endevinada: les vessants eren per allí més suaus, més la boira que'ns havia deixat per pocs moments tornà a omplir-ho tot. Era un espectacle ben pintoresc veure nostres fosques siluetes mitg perdudes dins els núvols y destacant-se del blanc cru de la neu. El camí's feya bastant depressa, y sense destorb arribàrem al coll de Puig Estela.

Desde allí començàrem a fruit de l'hermós espectacle que tots esperavem, y gracies a una esqueixada de la boira poguerem ovirar quelcom de Collada Verda, la congesta de la Llosa sobre Set Cases y un moment la silueta altiva del Torraneules, el qual, pels efectes enganyadors de la perspectiva, en aquella hora semblava molt més alt encara. Per la banda del Taga la vista no era menys hermosa.

Ab recança deixàrem l'esplèndida guaita y empenguerem novament el camí donant la volta al Puig Estela per sa banda mitg-dia. La nuvolada seguia ferma cap avall, enviant-nos de tant en tant escamots de boires que anaven amagant o deixant veure panorames sempre nous y sempre hermosos. Ben prompte les vesants esdevenen cingleres, obligant-nos a buscar el camí per dalt de

DESDE'L COLL DE PUIG ESTELA

la carena, desde aont ovirem la Portella d'Ogassa, formada per la depressió entre la terra aon caminem y el macís del Taga. Aquest, que encara no hem pogut veure, continua tapat per espessa boira. En cambi, a l'esquerra, veyem les montanyes de Sant Aymant, ab ses negres boscuries destacant-se del blanc mantell que la cobreix. Tota ella té un aspecte misteriós, com ses llegendes. Més enllà'l coll de Jou, enfonzat entre les dites montanyes y el Taga. El saludem ab simpatia, ja que ell ens ha de recullir en cas de retirada forçosa.

A tres quarts d'una arribem a la Portella d'Ogassa, aont eventualment ens havíem de trobar ab els companys de Pardines; més abans d'arribar-hi ja teníem la ferma convicció de que no hi havien passat. En efecte, no hi ha cap petjada a la neu. Passem ràpida-

ment la Portella, ab ses cases disperses al fons de la vall, y al lluny la vila de Sant Joan, allà enllà de l'immensa clotada. Als deu minuts ja's troba'l coll de la Comallonga, desde aont en poca cosa més d'un quart se pot anar al cim del Taga. Allí tenim dos camins pera escullir; el que havíem seguit fins allavores y l'altre que havíem deixat al Coll del Pal y que tornava a aparèixer allí temptador cobert de neu. Per nostra dissort fou aquest l'escullit, y desde'l coll baixàrem pera trobar-lo. En Pascual, l'Arrau y l'Oscar y en Joseph M.ª Torras trobaren que era perdre'l temps anar-lo a emprendre desde abaix, y, decidits, s'aventuren per la vessant superior de Comallonga.

Els altres de la colla, ab en Marquès al davant, som toçuts y baixem fins a trobar-lo. Ja hi som, y confiadament l'enfilem; més poques passes havíem fet que ja tornem a la neu glaçada. Això no'ns extranya, perquè l'orientació es de nord, y seguim amunt. En aquest punt ens adonem de que'ls de dalt se veuen apurats: els veyem fer extranyys equilibris que no duren gaire, puix aviat prenen el partit de recular. Ells gesticulen ab grans gestes y arriben fins a nosaltres les paraules de l'Arrau: «No sigueu toçuts, que us trencareu el coll». Que es cas d'esser toçuts en aquells moments! Si de cas ho erem per força. En efecte, en Marquès, que anava al davant, troba'l glaç més dur: avança un xic, y li troba més, y de sobte li cau el bastó: aquest s'esmuny suaument per la pendent glaçada, troba un roc que li fa trencar de camí, y desapareix.

La situació no era gaire agradable pel nostre company, perquè, havent-se adelantat bastant, se trobava aïllat, sense poder passar endavant ni recular, y fent equilibris ab els talons clavats en el glaç pera no caure y seguir el camí del seu bastó. En Mitjans, en Vidal, com a davanters, y en Joseph M.ª Torras, que hi acudí tot seguit, prou feyen esforços pera acostar-s'hi; mentres tant tots els altres tornem al punt de partida, tot procurant deixar ben foradat el glaç, pera facilitar el retorn als de davant. Aquests continuaren els seus treballs pera acostar-se an en Marquès; però, ara un y després un altre, anaren trencant o perdent els bastons, quedant en situació, més que d'auxiliadors, d'esser auxiliats. Nosaltres, que veyem els seus apuros, a cada perdua anavem enviant els nostres alpenstock, y gracies a la lleugeresa d'en Torres petit, que'ls portava, els companys pogueren disposar de nous punts d'apoy, atansar-se an en Marquès y deslliurar-lo de la seva perillosa posició. En aquesta aventura perdérem aprop d'una hora.

Sortits de l'apuro, tornàrem cap a l'antiga ruta y, empenent de dret la pujada, arribàrem sense més entrebancs al cim tant desitjat (2.027 m. d'alt.). Aquest té una forma especial allargada, ab pendents englebades y molt ràpides. No hi han paraules pera descriure lo que vèyem y explicar lo que sentiem, desde aquell gran mirador que es el Taga, destacat del gran macís pireneic que se li presenta en amfiteatre desde la serra de Cadí al Ca-

EL CIM DEL TAGA (2.027 m.)

nigó. El teniem al davant tot ras de neu; a llevant s'endevinava la grossa serralada del Cavallera, coronada per feixugues masses de boira. Aquestes seguien com ampla cortina tapant les vessants inferiors del Pirineu, y sols començaven a esqueixar-se cap a ponent, deixant entreveure més ençà les serres de Coma Armada y Puig Llançada, y més al sud-oest la de Cadí, tota blanca, rasa de neu de dalt a baix, destacant-se'n l'encinglerat Pedraforca, les serres d'Encija, els rasos de Peguera y el vigilant Cogulló d'Estela, ab sa punxaguda aresta drete cap al cel. Restàrem una bella estona embadalits davant d'aquell majestuós quadro de nostra estimada terra, y sols quan inconscientment endevinàrem que era massa tard deixàrem ab recansa'l cim.

La mare natura havia recompensat el nostre esforç deixant-nos fruir la sublimitat d'un espectacle d'hivern, de neu y de boires.

Ab pressa, puix el sol ja anava a la posta, emprenguerem la baixada per dessota de la Font Pedrosa y el pla de la Guilla, no sense trobar serioses dificultats abans d'arribar als Plans de Conill. Aquelles ràpides vessants estaven francament orientades al nord, y,

DESDE'L CIM

com ja'ns ho havíem pensat, el gubatge y la poca neu que hi havia eren ben glaçats, arribant un moment que per la verticalitat de la vessant no'ns poguerem sostenir drets y tinguérem de fer el camí en una posició molt poc honorable y... gracies, puix ni aixís temíem poder sortir del mal pas. Naturalment, a mida que descendíem el terror era menys glaçat, y ja fosquejant trobàrem el camí carreter que per can Pellicer ens portà a Ribes, aont arribavem ja negra nit, donant allí per acabada aquesta excursió.

LLUÍS GUARRO

Clixés de l'autor.

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Octubre de 1907.

En aquest número s'acaba la publicació de la *Reseña de los documentos históricos inéditos existentes en los archivos eclesiástico y municipal de Dueñas*, per Amador Salas, y continua la de la serie d'articles que sobre *Artículos de vulgarización histórico-financiera* y *Pieitos de Artistas* venen publicant en Cristòfol Espejo y en J. Martí y Monsó respectivament. Conté també aquest butlletí una làmina solta reproduint el díptic de P. Christus, del sigle XVe, que's guarda al Museu de l'Emperador Frederic a Berlín.

Cataluña, revista quinzenal.

Hem rebut els dos primers números d'aquesta nova publicació que, baix la direcció de D. Cels Gomis, edita l'acreditada casa de la senyora Viuda de Lluís Tasso, d'aqueixa capital.

Aquesta Revista's proposa donar a conèixer tot lo que's refereix a nostra terra, tant en el seu passat com al seu present en tots els ordres en que pugua considerar-se, formant una serie de diversos treballs monogràfics sobre historia, geografia, art, lletres, ciències y demés activitats socials del nostre poble.

En sos primers números publica, entre altres, un treball sobre *Montserrat*, per M. Font y Sagué; *El Campo de Tarragona*, per C. E. de Campflorit; y *El monte Poblet, del Estado*, per J. Zulueta, ab gran profusió de gravats y dugues policromies soltes.

Ab molt gust establim cambi ab aquesta notable publicació barcelonina, que ve a honrar la nostra patria.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, Setembre a Novembre de 1907.

Publica la continuació del treball *Sillas de coro españolas*, per Pelay Quintero, y, además d'una secció de Bibliografia, conté'ls següents treballs: *La ermita de San Baudilio*, per M. Anival Alvarez, *Cuatro iglesias románicas en la ría de Camariñas*, per S. García de Pruneda; *Portadas artísticas de templos españoles*, per E. Serrano Fatigati; *Retrato de D. Iñigo López de Mendoza y de su mujer Doña Catalina Suárez*, per N. Sentenach; y una ressenya d'una *Visita á la colección del Excmo. Señor Marqués de Santillana*; acompanyant dits números profusió de gravats y làmines soltes molt notables.

Revista del Touring Club Italiano, Octubre de 1907.

Conté uns treballs sobre *Pienza y Parma*, ab motiu de les reunions tingudes en aquelles poblacions pel T. C. I. Publica, además, la continuació d'*Els més bells punts de vista d'Italia*; un treball de L. V. Botarelli

Encar en la cova de la Figlia de Jorio, y altre d'Ottone Brentari sobre El XXXVIII Congrés dels Alpinistes Italians, a més de diferents notes alpinistes ben interessants.

Le Montagne, Octubre de 1907.

Aquesta notable publicació conté, en son número 10 del corrent any, les tres seccions de *Crònica alpina*, *Bibliografia* y *Crònica del C. A. F.*; *L'agulla de Fruit* (3.056 m.), per René Godefroy; y *Un accident al Cervin*, ressenya d'una ascensió an aquest alterós cim dels Alps (4.505 m.) feta per E. Monod-Herzen y Serge Soïanof, que varen sofrir una terrible caiguda que posà en perill sa vida.

Bulletin Pyrénéen, Setembre-October de 1907.

El portant-veu de la Federació de les Societats Pireneïstes acaba en el seu núm. 65 la publicació del treball de L. Maury y D. Eydoux sobre *Els mapes dels Pireneus*, y a més de les seves seccions de Crònica, Bibliografia y Ecos, publica, entre altres, els següents treballs: *La punta de Lhèris*, per R.; *La regió de Lescun y el pic d'Anie*, per René Croste; y *Primera ascensió al Tiro-Tosso*, traducció del nostre consoci'l Comte de Saint-Saud.

Publica, ademés, la ressenya del Congrés de la Federació de Societats Pireneïstes reunit darrerament a Lourdes.

Bulletin trimestriell de la Section du Canigou del C. A. F., Setembre de 1907.

Conté'ls següents treballs: *Del Canigó a la Meije*, per J. Escarra; *De les Bulloses a Angles*, per Feliu Albar; *Sis carreres pels nostres Pireneus*, per J. Deixonne, realitzades per les encontrades del Canigó, pics de la Vaca y de Segre, Carlit, serra de Gallinàs y serra de Madres; una descripció de la visita escolar a les *Grutes de Sirach, Taurinyà y Sant Miquel de Cuxà*, y la *Crònica de la Secció*.

CRONICA DEL CENTRE

Tal com diguerem en el número anterior, publiquem a continuació algun dels itineraris d'excursions realitzades per diversos consocis a l'Extranger durant el darrer istiu, els quals no hem publicat abans per manca d'espai en aquestes planes.

ITINERARI DEL VIATGE A SUISSA, realitzat en Juliol y Agost darrer pels senyors Joseph Franquesa y Gomis, Alfred Gaza y R. Serra y Pagès.

Sant Feliu de Guíxols.—Marsella.—Ginebra.—Bossons.—Chamonix.—Lausanne.—Friburg.—Berna.—Bienne.—Neuchâtel.—Thun.—Spiez.—Interlaken.—Lauterbrunnen.—La Jungfrau.—Grindelwald.—Brienç.—

Meyringen. — Brünig. — Lucerna. — Zug. — Zurich. — Brugg. — Basilea. — Mühlhausen. — Schaffhausen. — Neunkirch (la caiguda del Rhin; navegació pel Rhin). — Constança. — Rorschach. — Sant Gall. — Buchs. — Cuera (Chur). — Pfäffikon. — Art-Goldau (Rigi). — Aldorf. — Bellinzona. — Lugano. — Chiasso. — Milan. — Gènova. — Arles de Provença. — Tarascó y Belcaire. — Retorn a Catalunya per Port-Bou.

ITINERARI D'UN VIATGE A FRANÇA, BÈLGICA, ALEMANYA, SUISSA Y ITALIA, portat a terme pel nostre consoci Joan Kaiser.

Sortida de Barcelona'l dia 11 d'Agost pera dirigir-se—previs informes adquirits a la casa Lubin, de París—cap a Beziers, Montpellier y Nimes, que va visitar, pera seguir després cap a Clermont-Ferrand y La Bourboule, bonica població moderna rublerta d'establiments de banys, hotels, *villas*, casinos, parcs, etc., situada a 850 m. d'alt. en la vall de la Dordogne y al peu de les montanyes d'Auvernia (centre d'excursions a Mont-Doré, cascates de Plat-à-Barbe, de la Vernière, del Rossignolet, pic de Sancy, volcà Tartaret y altres).

De la Bourboule a París. (Estada sis dies, visitant tot lo que té de més remarcable, y fent una excursió pel Sena cap a Sant Cloud, y d'allí a Versailles, y altra vers el palau de Fontainebleau.)

De París a Brusseles (dos dies d'estada, visitant els seus principals monuments arquitectònics), seguint després cap a Pepinster y Balneari de Spa y ciutat de Colonia, ab sa bella catedral y son port en el Rhin.

De Colonia a Francfort, hermosíssim trajecte que va fent-se vorejant el Rhin; visita a sa monumental estació, y passeigs plens de xalets particulars; seguint durant els dos dies d'estada sos teatres, jardins y principals construccions, particularment les de la ciutat antiga, ab la casa on nasqué Gøthe, el barri jueu, catedral vella y moltes altres.

De Francfort a Nuremberg (cinc hores de tren), ab ses típiques cases, muralles y castell; iglesia de Santa Caterina y casa del celebrat Hans Sach, immortalisat per Wagner. Ab poc més de tres hores de tren s'es a Munich, sobre'l riu Isar, que'l parteix. Durant els tres dies d'estada a la capital de Baviera visità sos jardins, museus, palau reyal, monuments, teatres, la biblioteca, iglesies y demés construccions notables d'aquesta hermosa ciutat.

De Munich a Lindau en tren, y després en vapor fins a Romanshorn, atravesant el llac Constança, pera seguir després fins a Neuhausen, pera admirar les cèlebres cascates del Rhin, continuant vers Zurich.

Per Suïssa realisà diverses excursions, fent l'itinerari cap Art-Goldan, Rigikulm, Vitznau y Lucerna, pera sortir vers Italia, visitant les importants y ja conegudes ciutats de Milan, Venecia, Florença, Roma, Nàpols (Vesubi), Pompeya, Pisa y Gènova, pera acabar tant aprofitada sortida ab les visites a Niça y Marsella, desde on retornà a Barcelona.

VIATGE A BÈLGICA, per D. Emili Llatas.—Desde París a Compiègne, aon se pot admirar l'Hotel de Ville y el Château. De Compiègne a Pierre-

fonds, petita vila que conté l'imponent castell de Pierrefonds, restaurat per en Viollet-le-Duc.

Retorn a Compiègne el mateix dia, y l'endemà cap a Amiens, que conté l'hermosíssima Notre Dâme, que tal vegada es la millor catedral gòtica francesa, y després a Reims, que posseeix també una hermosa catedral y alguns monuments remarcables.

De Reims va abandonar França, trasladant-se a la capital de Bèlgica, Brusseles.

Brusseles conté interessantíssims monuments d'arquitectura gòtica civil. L'Hotel de Ville, emplaçat en una plaça composta de construccions de l'Edat Mitjana (cases gremials, la Maison du Roi, etc.), es un conjunt esplèndit.

De Brusseles a Ostende, lloc de banys distingit, ab una Kursaal notable.

D'Ostende a Bruges, població extraordinàriament pintoresca, creuada de canals y posseint monuments interessantíssims, especialment l'Hotel de Ville. Ademés, l'Exposició de la Toissó d'Or li donava més atractius.

De Bruges a Gand, població interessant.

De Gand a Amberes (Anvers), que podríem calificar-la de Barcelona de Bèlgica, y que entre'ls museus, que en pintura són superiors als de Brusseles, pot estar joyosa de tenir el Museu Plantin-Moretus, instalat en l'impremta del cèlebre Cristophe Plantin, que tanta importancia tingué en el segle XVI^a.

NOVA

El nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, en una de les darreres reunions de sa Junta Directiva, va acordar adherir-se a la Federació de Societats Pireneïstes que de temps tenen formada les entitats alpinistes franceses constituïdes al peu de la gran carena pirenenca.

Aquesta Federació s'ocupa de tot lo referent al Pireneu, y especialment a la conservació y arranjamet de les seves belleses naturals, posant en continuada comunicació a tots els individus de les diferents entitats associades; publicant un butlletí portant-veu de les mateixes y reunint-se en Congrés anyal de representants en diferent lloc cada vegada. El darrer ha tingut lloc a Lourdes, l'anterior s'havia celebrat a Bayona, y el de 1908 se celebrarà a Perpinyà junt ab altra reunió a Prats de Molló.

Creyem molt just y natural aquest acord del CENTRE, que vindrà a estrènyer les relacions de les entitats d'una y altra vessant del Pireneu en profit de tots, y creyem que tots nostres consocis veuran ab gust el susdit acord.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.